

SAHA VE YAKUT ETNONİMLERİ: TARİHÇİLİK VE ETNOGENETİK YÖNLER*

Vasiliy V. UŞNİTSKİY**

(Çev. Reshide ADZHUMEROVA***- Emine ATMACA****)

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 223-232

Öz: Bu çalışmada, "Saha" halkının adı ve onun Rusçadaki karşılığı olan "Yakut" adının kökeni üzerinde durulmuştur. Bu adların (~etnonimlerin) etimolojisi ve Altay halklarının adlarıyla akrabalık bağlantısı araştırılıp incelenmiştir. Ön Baykal ve Orta Lena'da yaşayan ve "Saha" adını taşıyan kabile hakkında folklor verileri, "Saha" adının Orta Çağ Keraitleri içerisinde yer alan Hakas ve Sahaetlerin arasındaki Sagaylar ve Soha soyu ile bağlantısına dair bazı varsayımlar üzerinde durulmaktadır. "Yakut" adının "Yehe", "Cakut", Tunguz-Evenlerin içerisindeki "Nyakugir" ve Tunguzlardaki "Yokogir" ("Yukagir") etnonimleri ile bağlantıları incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Etnonim, Etnografya, Folklor, Orta Asya kabileleri, Türkoloji, Etnogenezis, Tarihçilik

Abstract: The article is devoted to examining the origin of a self-ethnonym regarding the people of sakha and its Russian equivalent of yakut. Subject to examination being istoriography of the ethnonyms' etymology and their connection with tribal names of the Altai peoples. The article cites folklore data on the habitation of a tribe named sakha in the Baikal region and on the Middle Lena, putting forward the hypothesis relating the name of sakha with sagaits, the tribe of sokha as a part of khakas, and sakhaet as a part of medieval keryeit. Subject to testing being hypothesis, relating the name of Yakut with the ethnonyms of Yekhe, Jakut, Nyakugir as a part of Tungus-and-Evenks and the Tungus name of Jokogir (Jukagir).

Keywords: Ethnonyms, ethnography, folklore, tribes of Central Asia, Turkology, ethnogenesis, historiography

Bir halkın oluşum tarihi ile onun adlandırılma tarihçesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Ancak etnonim tarihi, halkın etnik tarihi ile özdeşleştirilemez. Bir halkın etnonim özelliklerinin ortaya çıkarılması için ayrı bir araştırmaya daha ihtiyaç vardır [Yakovskiy, 1941: 18-19]. Bu makalede, "Saha" adının kökeni üzerinde durulmuştur. Saha halkı, Rusça "Yakut" adı ile bilinmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Yakutiya ikili

* Bu yazı, 1975 yılında *Tyurkologičeskiy Sbornik* (Türkoloji Koleksiyonu) (Moskova, 1978, s. 159-179) adlı kitaptan alınmıştır.

** Vasiliy V. Uşnitskiy, Tarih Bilimleri adayıdır. Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Şubesi'nin Kuzey'deki Az Nüfuslu Halkların Problemleri ve Beşeri Araştırmalar Enstitüsü'nde araştırmacı üyedir.

Yazışma Adresi: Uşnitskiy Vasiliy Vasil'eviç, Bilim Adayı, Institut gumanitarnih issledovanii i problem Maločislennix narodov Severa SO RAN, Ulitsa Petrovskogo, 1, Yakutsk, 677007, Rossiya voma@mail.ru.

*** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kastamonu/TÜRKİYE. reshidekim@gmail.com, radzhumerova@kastamonu.edu.tr

**** Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (eatmaca@akdeniz.edu.tr; eatmaca07@hotmail.com.)

adına kavuşmuştur: *Saha-Yakutiya Cumhuriyeti*. Literatürde Rusça bir kelime olan “Yakut” un Tunguzca “eko” kelimesinden türediği görüş hâkimdir [Kostrov, 1878; Kulakovskiy, 1926; Aysberg, 1991]. Tunguzlar, kendi dillerinin ses özelliklerinden dolayı kelimeyi “yako” olarak telaffuz etmişlerdir [Kulakovskiy, 1946]. Böylece, “Yakut” ekzoetnonimi¹ “Saha” adından türemiş sayılmaktadır.

Saha halkının adı üzerinde henüz ayrı bir çalışma yapılmamıştır. Hâlbuki Sibirya halklarıyla ilgili eski çalışmalarda Avrupalı araştırmacılar Saha adının eski Sakların adıyla yakınlığına dikkat çekmişlerdir. Mesela; XVIII. yy. İsveçli araştırmacı J. Strahlenberg Saha etnoniminin Orta Asyalı Sakların adından türediği görüşünü öne sürmüştür [Strahlenberg, 1730]. XIX. yy. N. A. Aristov da aynı sonuca varmıştır [1896]. Aristov, Türk halklarının adlarında *Sak/Saka* kökünü içeren pek çok soy ve boyların bulunduğunu söylemiştir. Güncel verilere göre, eski Sakların konuştuğu dil, Doğu İran dillerine aittir [Dalby, 2004]. Ancak Sakların İran dilli olmaları Saha ve Sakların eşdeğer kabul edilmesine engel olmamıştır. Mesela; A. İ. Gogolev Saha Yakutların adını eski İran dilindeki “saka” (geyik) kelimesiyle açıklamıştır. Bu ad, İran dilli kavimler arasında bir totemdir [1993: 14-15].

Kaynaklar, İran dilli Sakalar ve eski Türkler arasında etnik miras benimsemesini kaydetmektedir. Şöyle ki, eski Türklerin soy efsanesinde, *So* adlı bir “ülke”nin Türklerin vatanı olduğundan bahsedilmektedir [Zuyev, 1967]. Bununla birlikte S. Ye. Yahontov’a göre, *So* (~*Sak*) hiyeroglifin Orta Çince okunuşunun sadece bir varyantı mevcuttur: *Sak* [Zuyev, 1967: 61-63].

Saha adının kökeni eski Türklerin ataları olan *So*’ların adından türediği görüşü de vardır [Konstantinov, 1975]. D. Ye. Yeremeyev de Saha etnonimini eski Türklerle ilişkilendirmiştir; ancak onların ataları İran dilli Sakalardır diye de eklemiştir. Yeremeyev, Farsça kaynaklarda Avestik Turların² *Saka* olarak adlandırıldığından söz etmektedir [Yeremeyev, 1980: 129-130].

Eski Türklerin soyundan gelen kabileler arasında Saha-Saka kökünü içeren etnonimlere rastlanmaktadır. Örneğin, Özbekistan’daki Karluk kışlaklarının sakinleri, kendilerinin *Sahankul* soyuna mensup olduklarını iddia ediyorlardı. Afganistan Lakay ve Karlukları arasında *Şekey* ve *Şakayt* soyları vardır [Potapov, 1968: 82].

Böylece, batı Türk halklarında görülen *Saka* kökenli etnonimin İran dilli Sakalarla bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu etnonim belirli bir Türk topluluğun adı olarak pek çok Türk halkları arasında yaygındır. Mesela; Kazak Türklerinde *Şaga* soyu, Kırgız Türklerinde *Sake* ve *Saka* soyları, Nogay Türklerinde *Şaukay*, Altay Türklerinde *Sagat* soyları vardır.

¹ *Ekzoetnonim*, bir halka başka halklar tarafından verilmiş ad demektir (bu bilgi, [http:// sociaconom.academic.ru/2761/Экзоэтноним](http://sociaconom.academic.ru/2761/Экзоэтноним) sitesinden alınmıştır. (erişim tarihi: 9. 5. 2016)). (Çevirenlerin notu).

² *Zend-Avesta*, Eski İran inancı olan *Zerdüştcülüğün* kutsal kitabıdır. Tur, *Avesta*’da geçen bir halktır (Çevirenlerin notu).

Ayrıca aşiretler vardır. Mesela; Altay'ın Telengit-Çuy Türklerinde XIX. yy. *Sakal*, Çelkan Türklerinde *Şakşı* aşiretleri [Geybullayev, 1991: 91]. Türkmen Türkleri arasında da *Sakav*, *Sakavi*, *Sakar*, *Sahgar*, *Saka*, *Şagla* gibi aşiretler vardır. Türkmen Türklerinin arasında bu etnonimlerin çok yaygın olması gayet anlaşılır bir durumdur. Çünkü Türkmenistan çölleri Orta Çağa kadar İranice *Sak* kabilelerinin yaşam alanıydı [Ataniyazov, 1988: 100]. *Sak* etnoniminin Tibet-Birmen kökenli olduğu tahmini de mevcuttur. Bu görüşe göre, Tibetliler tüm göçebelere *sok*, *sog* "barbar" diye adlandırmışlardır [Yaylenko, 1995: 63].

A. İ. Gogolev, Saha etnonimini Kıpçakların içinde bulunduğu tahmin edilen Teles kabilesi *Sekye* ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir [1993: 124]. Ondan önce de G. V. Ksenofontov Saha adını, Tele kabilesi olan *Soge* adıyla ilişkilendirmektedir [Arşiv YaNTs SO RAN, f. 5, op. 7, No: 11]. Anlaşıyor ki, bu *Sıgır* adıyla bilinen aynı kabiledir. Bu etnonim, "inek" anlamına gelen kelimedir. Gerçekten de Batı Çin'deki Sarıg-Uygurlar arasında *Sohalir* adlı bir kabile vardır. Ama Sarıg-Yugurca'da *Soha* kelimesi, "bozkır otunun kökleri bulunan tümsek" anlamına gelmektedir [Borgoyakov, 1978: 59]. Kumanların torunları olan Macaristanlı *Sekelleri* de burada anabiliriz [Gogolev, 1993: 124]. Ancak bunlar Macar kaynaklarında X. yy. itibaren Peçeneklerle birlikte anılmaya başlamışlar ve muhtemelen de Oğuzların bir parçasıydılar.

Baraba bozkırlarında, *Sahtar* ve *Saktar* etnonimine rastlamaktayız [Tomilov, 1981: 166]. N. A. Tomilov ve A. S. Seleznev'in görüşüne göre *Sah* ve *Sahtar* etnoniminin Baraba'ya sızması Kimek-Kıpçak kabileleriyle ilişkilidir. 1822 yılındaki "Kuzey Arşivi" sayfalarında Yakutların Tobol eyaletindeki Baraba Tatarlarıyla muhtemel bağlantısından bahsedilmektedir: "doğrudan adı Saha'dır, Baraba bozkırından akıp giden aynı adlı nehirden gelir" [Gogolev, 1993: 117].

Minusinsk şehrindeki Sagay ilçesi de araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır. Bu idari birimin adı, Kırgızlar ve Tayga bölgesinden gelen göçmenlerin temelinde oluşan bir kabileye ad olmuştur. N. F. Ostolopov ve XIX. yy. bazı araştırmacılar Sahaların Sagaylarla akrabalığına işaret etmişlerdir [1806]. N. Aristov, "Yakut efsanelerine göre Omogay veya Elley kabilesinden çıkmış olan bir Tatarın Krasnoyarsk ilinden Lena nehri boyuna göç etmiştir" diye yazmıştır. Aristov, bu göçmenleri kendi vatanlarında kalan ve aynı kabilenin mensupları olan Sagaylarla ilişkilendirmiştir. Saha ve Sagayların kökenlerini bir zamanlar Batı Tien Shan bölgesinde yaşayan ve eski halk olan Sakalara kadar götürmektedir [Aristov, 1896: 329-335]. N. S. Şükün de Saha kabilesi Tatarlarının Yenisey'den Üst Lena kıyılarına gelip yerleştiklerini ve Buryatların baskısıyla nehrin aşağısına inmek zorunda kaldıklarını anlatan bir efsaneyi kaydetmiştir [1844: 273-274].

K. Menges'e göre *Sagay* etnonimi, Ket-Yenisey kökenlidir. Bu görüşünü, Sagayların adları Yenisey dillerindeki "sincap" anlamına gelen *sangay* teriminden türemiştir diye izah etmektedir [1979]. Telengitlerde *Sangay* ilahını anlatan terim de belki etnik bir

kelime olarak görülebilir ve *Sagay* (Hakaslarda *Seok*) kelimesinin *Sangay* totemi, Telen- gitlerdeki *Seok* ve *Sagal* ile karşılaştırılabilir [Dyakonova, 1984, s. 46].

Saha, Kaça soyundaki *Sohhular* veya *Sahalar* (çoğul biçimi) ile bağlantılı olduklarını ihtimal dâhilinde görmek gerekir. Kumandinler arasında da *Sok* (~*So*) soyu mevcuttur. Ancak efsaneye göre *Sohhular*, Kuçum ordusundan ayrıлып İrtiş tarafından gelmişlerdir [Ksenofontov, 1992a].

Kırgızların *Sakoo-Kıpçak* adında bir kabile grubu vardı. Buna ilaveten, *Sohhuların* XVII. yy. Kuban oymağına girdiklerini de göz önünde bulundurmalıyız. *Sahaların* içerisindeki *Kıpçak* unsurunu, Saha etnonimini taşıyanlarla ilişkilendiren A. İ. Gogolev'in görüşü işte bunu temellendirmektedir.

Seok-Sokkların karışık Arin-Kırgız kökenli olduğu tahmini de mevcuttur [Borgoyakov, 1978: 259]. Bundan dolayı, Saha etnoniminin *Sagaylar* ve *Sohhularla* bağlantılıdır diyen varsayma karşı dikkatli olmamız gerekiyor.

N. A. Aristov'a göre, Kubilay zamanında Mançurya'ya göç eden Yenisey Kırgızlarını *Sagaylar* ve *Uranhaylar* oluşturmaktaydı. XIV. yy. ikinci yarısında çıkan kargaşalar sırasında Çin'deki Moğol sülalesinin kovulması sonucunda Yenisey Kırgızları, kuzeye çekilip Amur nehrinin üst taraflarından Lena nehrine doğru gitmişlerdir [Aristov, 1896: 329-335]. Bu varsayım Aristov'a göre, neden Yakutların kendilerini *Uranhay-Saha* diye adlandırdıklarını da net olarak açıklamaktadır. N. N. Közmin, *Sahaların* *Kaçlardan*³ çıktıklarına dair bir fikir ortaya atmıştır. *Kaçların* içerisinde küçük bir *Sohhu* (çoğul: *Sahalar*) soyu bulunmaktadır [1928: 5-14].

Sagaylar, Cengiz Han'ın güçlendiği zamanda yaşayan ve bir Türk kavmi olan *Sakaitler*'le özdeşleştirilmektedir. Ancak o dönemde *Sakaitler*, Kuzey Moğolistan'da ikamet edip, onların bir kısmı *Kereitlerin* içerisinde yer alan ayrı bir soy idiler. Diğer bir kısmı ise *Timuçinin* ordusuna katılıp onu *Tayciutlarla* olan mücadelesinde desteklemiştir [Raşid-ad-din, 1952: 125]. Ancak folklor ve yazılı kaynaklarda Hakas ve *Sahaların* etnogenezisinde, *Sakaitlerin* katkısı ile ilgili hiçbir bir bilgi yoktur. Moğol-Kereit kabilesi olan *Sakaitler*, Türkmenlerin içerisindeki *Saka*, *Sahgar* soyları, Altay Türklerinin içerisindeki *Sagat*, *Sakal* soyları, Kırgız Türklerinin içerisindeki *Sake*, *Saka*, *Soyşarı* muhtemelen *Teles* kabilesi olan *Sekye* (Göge, Sıgye)'lerin torunlarıdır.

M. Tınışpayev'e göre *Sagay* ve *Saha* etnonimlerinin taşıyıcıları *Kereit* soyundan gelen *Sahaet*'lerin torunları sayılır [1925: 12-14]. P. A. Oyunskiy de aynı görüştedir [1926: 39-44]. N. A. Serdobov'a göre Tuva, Hakas ve *Saha*'ların ortak ecdadı ilkin Doğu *Sayanlarda* yaşayan ve Türkçe konuşan *Kereylerdi* [1971: 125-127]. *Oyrat* birleşmesinin genezisine, içlerinde *Sahaet* adını taşıyan bir kabilenin bulunduğu *Kereit* kalıntıları da

³ Kaçlar ya da Haaslar (kendilerince: Хааҕар, Хаастар; Rusça: Качинцы, Качинтсы), Rusya Federasyonunun orta güney bölgesindeki Hakasya'da yaşayan Türk halklarından Hakasların kabilesi (bu bilgi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçlar_\(Hakas_sitesinden_alınmıştır_\(erişim_tarihi:_05.05.2016\)\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçlar_(Hakas_sitesinden_alınmıştır_(erişim_tarihi:_05.05.2016)))) (Çevirenlerin notu).

katılmıştır [Avlyayev, 1994: 88-89, 134]. Kalmıkların içinde adı *Saha* ile özdeşleştirilen *Soha-Soad* soyu da bulunmaktadır [Erdniyev, 1980: 32, 69]. Sahaet topluluğunu Karakalpakların içerisinde olan ve Kereylerin bir parçası sayılan Aşamaylı kabilesi arasındaki *Sahu* soyunda görebiliriz [Jdanko, 1950: 122].

Buryat efsanesine göre Saha kabilesinin atlıları nehrin (Yukarı Lena nehri) karşı kıyısında yaşıyorlardı ve uzun süre Ehiritlerin atalarından haraç alıyorlardı [Nebesnaya deva lebed... (Göğün kızı kuğu...), 1992: 176-177]. Demek ki, Yukarı Lena havzasında yaşayıp Saha etnonimini taşıyanlara dair bilgileri, Buryat halkı dil hazinesinde saklamıştır. Rusların gelişinden önce o coğrafyada Cungariya'dan gelme savaşçı Segenutların kabilesi ikamet ediyordu. Segenutların ölümüyle ilgili rivayetleri G. V. Ksenofontov Ellayada'nın⁴ Buryat kısmına dâhil edip, onları Buryatların Yakutlarla çatışmaları olarak yorumlamıştır. Segenutları, Oyrat kökenine dayanan Yukarı Lena Buryatlarının içerisinde bir soy ile özdeşleştiren de vardır [Arşiv YANTs SO RAN, f. 4, op. 7, yed. hr. 32]. Yukarı Lena Ehiritlerin folkloruna bakılırsa Segenutlar, Saha ve Buryat-Ehiritlere saldıran "Beyaz Uryanhaylar"larla bir tutulmaktadır.

Segenutlar, Yukarı Lena havzasında ikamet etmekteydiler. Yine Kaçuğa bölgesinde, "Yakut yokuşu" yanında yavaş yavaş "kardeş" Ehiritler tarafından sıkıştırılıp çıkarılan Sahaların kalıntıları vardır [Pavlov, 2007, s. 19-20]. Segenut adı, 'beyaz' anlamına gelen 'tsagan' kelimesinden türemiştir. Böylece, Saha ve Segenut kelime etimolojilerinin köken olarak farklı olduğunu söyleyebiliriz.

Saha adının kökeniyle ilgili güney versiyonlar yerli kabilenin rivayetiyle tezattır. "Sahalar, Omogoy Bay ve Elley Bootur'un gelişinden önce Lena havzasında yabancı geyik avı ve balıkçılıkla uğraşan sayıca büyük bir kabileydi" [Bolo, 1994: 90]. Bazı rivayetlerde de Yakutların gelişinden önce Orta Lena'da Tunguzların ve Sahalar adını taşıyan bir kabilenin ikamet ettiği belirtilmektedir [Bolo, 1994: 34, 262-264]. Bunlar uzun zaman içerisinde sonradan gelme Omogoy'un insanlarıyla bir arada yaşayıp asimile olmuşlardır [Bolo, 1994: 264]. Tayga avcıları ve balıkçıları aynı hayat tarzına sahip olan Sahaları, Tunguz dilli unsurla bağlantılı görmek gerekir.

Bu bağlamda, Tunguz-Mançu halkları arasında Saha etnoniminin yaşamasına dair bilgiler çok ilgi çekicidir. Saha kökünü içeren etnonim Uzak Doğu'da çok yaygındır. Mançu dilinde "av", "hayvan avı", "yakalama" anlamlarına gelen *saha* kelimesi vardı, *sahalyan* terimi ise "siyah", "kuzey", "çok karanlık" anlamlarına gelmektedir. Ye. S. Sidorov, efsanevi Sahaları Çin yıllıklarındaki *Dahan* nesliyle benzetmeye çalışmıştır [1984: 41-42].

⁴ «Elleyada» Yakutların efsanevi atası ve kültürel kahramanı olan Elley hakkında sözlü öyküler derleme kitabı (bu bilgi http://irkipedia.ru/content/ksenofontov_gavriil_vasilevich sitesinden alınmıştır (erişim tarihi: 06.04.2016)) (Çevirenlerin notu).

Qing kaynakları, Amur bölgesinin XVII. yy. sakinleri olarak Saharça, Solon ve Sahalyan halklarından söz etmektedir. Mançu kaynaklarındaki Saharça ve Sahalyanları da araştırmacılar, Solon⁵ veya Daurlar (Çin Halk Cumhuriyeti'nde ulusal azınlık statüsüne sahip Moğol dilli Şamanist bir halk) olarak görmekteler [Melihov, 1974: 54]. V. İ. Podmaskine göre eski zamanlarda kabile, onun yaşadığı bölge ve oradaki en büyük nehrin adı için aynı kelime kullanılırdı. *Sahalan* hidronimi, Mançu dilinden “siyah” olarak çevrilir, *saha* kelimesi ise “kuzey”i karşılırdı. Sihote-Alin sıradağı, Sahalin adası ve muhtemelen Saha etnonimi de buradan türemiştir [Podmaskin, 2008: 189]. Erken Ortaçağ'da Sahalan-Ula nehrinde (günümüzdeki Amur) Sahalyan-mohe (siyah nehir-liler) kabilesi yaşamıştır.

Saha halkının atası olan Elley için bazen *Dying Saha* “Gerçek Yakut” lakabı kullanılmaktadır [Strahlenberg, 1730]. Bu adın ortaya çıkması belki de Saha etnonimini taşıyan başka birilerinin mesela; yukarıda bahsedilen Sahalarla ilgilidir. Saha etnoniminin ortaya çıkmasına dair Yakut versiyonuna gelince, *Sah* kelimesi, bir zamanlar günün mitolojik adı olduğu tahmini mevcuttur [Ksenofontov, 1992a, s. 66]. Bir zamanlar *Yütiügen* ve *Sah*, Saha halkının baş tanrıları sayılmış olabilirler. Bununla birlikte onlar yer altı ve şeytan karakteriyle ilişkilendiriliyorlardı [Ksenofontov, 1992b: 116].

Saha etnonimi için de fonetik bir inceleme yapmak gerekmektedir. Yakutçada eskiden /s/ sesi olmadığı için kelimeyi ‘haha’ olarak telaffuz etmek daha doğru olur diye bir görüş de vardır. Ancak böyle bir telaffuz, Yakut fonetiğindeki Tunguz etkisini göstermektedir. Dikkatli incelendiği zaman, *Saha* ve *Yako* (ağızlarda *Yehe*) etnonimlerinin Tunguz-Mançu dillerinde birbirinden bağımsız olarak yaşadığı görülmektedir. Bu durum, Saha ve Yakut adlarının eşdeğerliliğini şüphe altında bırakıyor. Mesela Transbaykal'daki atçı Evenkiler arasında *Yeko*, *Yeke*, *Yoka*, *Yakol*, *Yehe*, *Dyeke*, *Ceku* ve *Jakut* adlarını taşıyan soylarında yaşamıştır [Vasilyeviç, 1969: 267-269]. Vilyuy Tunguzları arasında Jalut adlı bir soy bulunmaktaydı. Onlara, *Tunguzlaşmış Saha* halkı olarak bakılmaktaydı [Tugolukov, 1985: 222]. V. F. Yermolayev'in görüşüne göre, *Yako* ve *Saha* zamanla tek bir halkı oluşturan iki ayrı kabilenin adıydı [1991: 38].

XVII. yy. Transbaykal'da yaşamış bir Evenki soyu Nyakugirlerde, Evenkiler tarafından assimile edilmiş sayıları az olan bir Yakut-Saha grubunu görebiliriz. Onların adı Yakol ve Yakogil Evenki soyları ile eşanlamlıdır. Ancak onların sonradan gelmiş, atçı Şemagir Evenkiler arasında eriyip gitmiş avcı ve balıkçı olduklarını da belirtmek gerekir [Şubin, 1973: 11, 19].

Mançurya'daki güçlü Hulun derebeylikleri içerisinde *Yehe Knezliği* öne çıkarmaktadır. “Nurhatsi şilu”da “Yehelerin atası Moğol Aymaka Tumot idi...” diye belirtilmesi oldukça ilginçtir [Melihov, 1974: 42]. Aynı zamanda Tunguz etnik grupları, Yehe adını taşıyan soyların bu adı Yakut adından aldıklarını düşünmektedirler. Yehe etno-

⁵ Evenkilerin alt grubu (Çevirenlerin notu).

niminde, Baykal bölgesindeki Sahaların atalarıyla ilişkilendirilen Tumatların ilgisi olduğu düşünülmektedir [Nikolayev, 2004]. Demek ki Yakut terimi, tipik Moğolca *-ut* soneki almış etnonimin çok eski bir biçimidir.

Barguzin Evenkileri, Yokogir~Yakogil (Yakol) adını “Yakut soyu, Yakut nesli” olarak tercüme ederler, bu yüzden de Nikogir//Nyakugir~Yokogir//Yakogil soylarının temsilcileri Kuzey Baykal’daki Evenkiler tarafından assimile edilmiş Yakutlar olarak kabul edilirler. Yehe veya Eke etnonimlerini taşıyanlar, Yokogir veya Yakogil olarak bilinmektedir. Nyakugir veya Nikogirler sadece Barguzin Evenkilerinin (Yokogir, Yakogil, Yakol, Yeke) içerisinde değil, İkogir olarak da (karşılaştırınız: Yokogir, Yakogil) adlandırılan Kireng Tunguzlarının (~Nikogirler) içerisinde de görülmüşlerdir.

Ye. V. Pavlov, Neheleyev soyunun Yakutlardan çıktığını anlatan S. P. Baldayev’in verdiği bilgileri göz önünde bulundurmıştır. Buna göre Pavlov, Nehele etnonim-ge-nonim içerisindeki ‘Nehe’ unsurunu Evenki dilindeki *Neka* ‘Yakut’ kelimesine dayandırmaktadır [2008: 90].

Görüldüğü gibi, Yakut etnoniminin çeşitli varyantlarını taşıyanlar Baykal bölgesi ile ilgilidir ve aynı zamanda bu bölgenin yerli halklarıdır. Bu yüzden Yako soylarının ilkin Yukagir asıllı olduklarını iddia edebiliriz. Sonradan bu soylar, *Evenki Yako* soylarının ve Yakutların temelini oluşturmuştur [Kurilov, 1999: 86]. Baykal bölgesindeki Evenkiler arasında Yokogir etnonimi mevcuttur. Bu kelimenin temeli, *Yako - Saha*’dır [Tugolukov, 1985: 24]. Yukagir etnonimi, Evenki dilindeki *Yoko-gir* “donmuş insanlar” kelimesinden türediği görüşünü de belirtmek gerekir.

Yukagirlerin adı “Yokogir” ve Yakutların adı “Yoko” kelimelerine dayandığı, muhtemelen anlamları benzer olan kelimelerden türemiş olmalarına işarettir. Yukagir dilinde *Yoke* kelimesi “uzak, uzakta”, Çukot dilinde *Iyaken* (çoğul biçimi *Iyaket*) “uzak, uzaktaki” anlamlarını ifade eder. A. A. Burikin’in görüşüne göre bu kelimeler, “Yatkut insanlar”, “Yakutlar” etnoniminin temelinde mevcuttur. Evenki dilinde bu kelimeler, soy/boy adlarını bildiren ek ile birlikte, “Yukagir” etnoniminin temelinde mevcuttur [2006: 180].

Yukarıdaki izahlardan anlaşılıyor ki, Saha ve Yakut etnonimleri ilk başta iki farklı etnik gruba ait olmuş olabilir. Sonradan bu adları taşıyanlar, tek bir halk olarak birleşmiştir. Saha adı, hem Güney Sibiry’a’dan çıkmış Türk dilli halklar ile hem de Türkçeyi yeni konuşmaya başlayan halkın içerisinde yer alan Tunguz-Mançu gruplarla ilişkili olabilir.

KAYNAKÇA

- ARİSTOV, N. A. (1896), *Zametki po etničeskomu sostavu türkskih plemen i narodnostey (Türk Kabile ve Halkların Etnik Yapısı İle İlgili Notlar)*, Jivaya starina. Vip. III-IV. s. 329-335.
- ATANİYAZOV, S. A. (1988), *Slovar turkmenskikh etnonimov (Türkmen Etnonimleri Sözlüğü)*, Aşhabad, 180 s.
- AVLYAYEV, G. O. (1994), *Proishojdeniye kalmitskogo naroda (Kalmık Halkının Kökeni)*, M.; Elista: Et-nolog-tsentr, 325 s.
- AYSBERG, (1991), № 4. S. 30-33.
- BOLO, S. İ. (1994), *Proşloye yakutov do prihoda russkih na Lenu: Po predaniyam yakutov broşego Yakutskogo okruga (Rusların Lena'ya Gelmesinden Önceki Yakutların Geçmişi: Eski Yakut Bölgesindeki Yakutların Anlatmalarından)*, Yakutsk: Biçik, 320 s.
- BORGOYAKOV, M. İ. (1974), *K istorii yazıkovih otnoşeniy v Sayano-Altayskom regione (IX-XII vv.) (Sayano-Altay Bölgesindeki Dilsel İlişkilerin Tarihine Dair (IX-XII yy.))*, Türkol. sb. M.: Nauka: GRVL. S. 54-65.
- BURİKİN, A. A. (2006), *İstoriko-etnografiçeskiye i istoriko-kültürniye aspekti issledovaniya onomastiçes-kogo prostranstva regiona: (Toponimika i etnonimika Vostoçnoy Sibiri). (Bölgenin Ad Bilimi Alan Araştırmasının Tarihi-Etnografik ve Tarihi-Kültürel Yönleri: (Doğu Sibirya'nın Toponimi ve Etnonimisi) SPb.: Peterb. Vostokovedeniye, 224 s.*
- DALBY, A. (2004), *Dictionary of Languages: The definitive reference to more than 400 languages*, N.Y.: Columbia Üniv. Press, P. 278.
- DYAKONOVA, V. P. (1984), *Nekotoriye etnokültürniye paralleli v şamanstve türko-yazıçnıh narodov Sayano-Altaya (Sayano-Altay'daki Türkçe Konuşan Halkların Şamanlığında Bazı Etnokültürel Paralellikler)*, Etnokültürniye kontaktı narodov Sibiri. L., S. 30-49.
- ERDİNİYEV U. E. (1980), *Kalmiki: İstoriko-etnografiçeskiye Oçerki (Kalmuklar: Tarihi-Etnografik Yazılar)*, Elista: Kalm. kn. izd-vo, 286 s.
- GEYBULLAYEV, G. A. (1991), *K etnogenezu azerbaycantsev. (Azerbaycanlıların Kökenine Dair)*, Baku: Elm, T. 1. 552 s.
- GOGOLEV, A. İ. (1993), *Yakuti: (Problemi etnogeneza i formirovaniya kùlturı) (Yakutlar: (Kökenleri ve Kültürlerinin Oluşması Sorunları)*, Yakutsk: İzd-vo YAGU, 200 s.
- JDANKO T. A. (1950), *Oçerki istoriçeskoj etnografii karakalpakov. (Karakalpakların Tarihi Etnografyasına Dair Yazılar)*, M.; L.: Nauka, 170 s.
- KONSTANTİNOV, İ. V. (1975), *Proishojdeniye yakutskogo naroda i yego kùlturı (Yakut Halkı ve Kültürünün Kökeni)*, Yakutiya i yeye sosedi v drevnosti. Yakutsk, 212 s.
- KOSTROV, N. A. (1878), *Oçerki yuridiçeskiego bita yakutov (Yakutların Hukuksal Yaşantısına Dair Yazılar)*, Zap. ZSOİRGO. T. VIII. Otd. 2. S. 259-299.
- KOZMİN, N. N. (1928), *K voprosu o proishojdenii yakutov-sahalar (Yakut-Sahaların Ortaya Çıkışına Dair)*, Oçerki po izuçeniyu Yakutskogo kraya. İrkutsk, Vip. 2. C. 5-14.
- KSENOFONTOVİ G. V. (1992a), *Uraanhay-sahalar: Oçerki po drevney istorii yakutov (Uraanhay-Sahalar: Yakutların Eski Tarihine Dair Yazılar)*, T. 1, kn. 1. Yakutsk: Biçik, 416 s.
- KSENOFONTOVİ G. V. (1992b), *Şamanizm: İzbr. tr.: (Publikatsii 1928-1929 gg.) (Şamanizm: Seçilmiş Eserler, 1928-1929 Yıllarındaki Yayınlar)*, Yakutsk: Sever-Yug, 309 s.

- KSENOFONTOVİ G. V. *Vtoroy tom "Uraanhay sahalor"* ("Uraanhay Sahalar" İkinci Cilt), Arhiv YANTs SO RAN. F. 5. Op. 7. Yed. hr. 11.
- KSENOFONTOVİ G. V. *Material k II Tomu "Uraanhay-sahalar"* ("Uraanhay Sahalar" İkinci Cildine Dair Malzemeler), Arhiv YANTS SO RAN. F. 4. Op. 7. Yed. hr. 32.
- KULAKOVSKIYİ A. YE. (1926), *O proishojdenii slova "yakut"* ("Yakut" Kelimesinin Kökenine Dair), Yakut. zarnitsı. № 4. S. 53.
- KULAKOVSKIYİ A. YE. (1946), *Statyi i materialı po yakutskomu yazıku* (Yakut Dili İle İlgili Makale ve Kaynaklar), Yakutsk, 152 s.
- KÜRİLOVİ G. N. (1999), *Yükagiri: Nerazgadannaya zagadka çeloveçestva: (Razmışleniya yükagira)*. (Yükagirler: İnsanlığın Çözülmemiş Bilmecesi: (Yükagirin Düşünceleri), Yakutsk: Severoved, 126 s.
- MELİHOV, G. V. (1974), *Mançjuri na severo-vostoke (XVII. vv.)* (Kuzey-Doğudaki Mançurlar (XVII. yy.)), M.: Nauka, 246 s.
- MENGES, K. (1979), *Vostoçnyye elementı v "Slove o polku İğoreve"* ("İğor Destanı"nda Şark Unsurları), Per. s angl. A.A. Alekseyeva. L.: Nauka, 266 s.
- Nebesnaya deva lebed: Buryatskiye skazki, predaniya i legendı* (Gökten İnen Ak Kuğu: Buryat Masal ve Efsaneleri). (1992), İrkutsk: Vost.-Sib. kn. izd-vo, 368 s.
- NİKOLAYEV, V. S. (2004), *Pogrebalniye kompleksi kočevnikov yuga Sredney Sibiri v XII–XIV vekah: Üst-talkinskaya kultura. Vladivostok (XII–XIV. yy. Orta Sibiryanın Güneyindeki Göçebelerin Mezarlıkları: Üst-Talkin Medeniyeti, Vladivostok)*, İrkutsk: İzd-vo İG SO RAN, 306 s.
- OSTOLOPOV, N. (1806), *O proishojdenii, vere i obryadah yakutov* (Yakutların Ortaya Çıkışı, İnançları ve Geleneklerine Dair), Lübitel slovesnosti, Ç. 1. S. 118-147.
- OYUNSKIY, P. A. (1926), *Saha yuyoskeebit tördö*, Çolbon, № 3-4. S. 39-44.
- PAVLOV, YE. V. (2008), *Rekonstruksiya genezisa zapadno-buryatskogo (ehiritskogo) roda nehelee* (Batı-Buryat (Ehirit) Soyru Olan Nehele Soyrunun Kökeninin Rekonstrüksiyonu), K probleme interpretatsii vzaimodeystviya ranneyakutskih etniçeskih grupp i predbaykalskih buryat, Problemi etnogeneza i etniçeskoy kùltury türko-mongolskih narodov. Elista, Vip. 2. S. 85-91.
- PAVLOV, YE. V. (2007), *Segenutı-oletı v etniçeskoy istorii predbaykalskih buryat* (Ön-Baykal Buryatların Etnik Tarihinde Segenut-Oletler), Problemi etnogeneza i etniçeskoy kùltury türko-mongolskih narodov. Elista: İzd-vo KGU, S. 13-22. народный
- PODMASKİN, V. V. (2008), *Problema etnogeneza i etniçeskoy istorii tunguso-mançjurov: Po materialam narodnih znaniy (XIX-XX vv.)* (Tunguz-Mançuların Etnogenezisi ve Etnik Tarihi Sorunu: Geleneksel Malzemeğe Göre XIX-XX. yüzyıllar), Tunguso-mançjurskaya problema segodnya: (Perviy Şavkunovskiye çteniya). Vladivostok: Nauka, S. 182-205.
- POTAPOV, L. P. (1968), *İz etniçeskoy istorii kumandintsev* (Kumandinlerin Etnik Tarihinden), İstoriya, arheologiya i etnografiya Sredney Azii. M.. S. 16–323.
- RAŞİD-AD-DİN, (1952), *Sbornik letopisey (Vakanâme Koleksiyonu)*, M.; L.: İzd-vo AN SSSR, T. I, kn. 1-2. 221 s.
- SERDOBOV, N. A. (1971), *İstoriya formirovaniya tuvinskoy natsii* (Tuva Milletinin Oluşma Tarihi), Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 473 s.
- SİDOROV, YE. S. (1984), *Etnonim saha* (Saha Etnonimi), Etniçeskaya onomastika. M.: Nauka, S. 41-43.

- ŞÇUKİN, N. S. (1844), *Poyezdka v Yakutsk. (Yakut Seyahati) İzd. 2. SPb.*, 315 c.
- ŞÜBİN, A. S. (1973), *Kratkiy Oçerk etniçeskoj istorii evenkov Zabaykalya (XVII-XX. vv.) (Trans-Baykal Evenkilerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış (XVII-XX. yy.))*, Ulan-Üde: Buryat. kn. izd-vo, 108 s.
- STRAHLENBERG, Ph. (1730), *Das Nord- und Östliche Teil von Europa und Asia (Avrupa ve Asya'nın Kuzeyi ve Doğusu)*, Stockholm, S. 476.
- TINIŞPAYEV, M. (1925), *Materialı k istorii kirgiz-kazahskogo naroda (Kırgız-Kazak Halkının Tarihi İle İlgili Materyaller)*, Taşkent, 64 s.
- TOMİLOV, N. A. (1981), *Türkojazyčnoje naseleniye Zapadno-Sibirskoj ravnini v kontse XVI - pervoy çetverti XIX v. (XVI. yy. sonu - XIX. yy. İlk Çeyreği Batı Sibirya Ovasının Türk Dilli Halkı)*, Tomsk: İzd-vo TGU, 276 s.
- TUGOLUKOV, V. A. (1985), *Tungusi: (Evenki i eveni) Sredney i Zapadnoy Sibiri (Orta ve Batı Sibirya Tunguzları (Evenkler ve Evenler))*, M.: Nauka, 285 s.
- VASİLEVIÇ, G. M. (1969), *Evenki. İstoriko-etnografiçeskiye oçerki (XVIII - naçalo XX vv.) (Evenkler. Tarihî-Etnografik Yazılar (XVIII-XX. yy. başı))*, M.: Nauka, 304 s.
- YAKUBOVSKIY, A. Ya. (1941), *K voprosu ob etnogeneze üzbekskogo naroda (Özbek Halkının Etnogenezisi Meselesine Dair)*, Taşkent: UzFAN, 19 s.
- YAYLENKO V. P. (1995), *Pravyaşçiy türskiy rod aşina: İstoki i prodoljeniyeye (Yönetici Türk Soyuna Aşina: Kökeni ve Devamı) // Elita i etnos. M., S. 65-66.*
- YEREMEYEV, D. YE. (1980), *"Türk" - etnonim iranskogo proishojdeniya? K probleme etnogeneza drevnih türkov ("Türk" İran Asıllı Bir Etnonim midir? Eski Türklerin Köken Araştırmasına Dair)*, SE. № 3. S. 129-135.
- YERMOLAYEV, V. F. (1991), *Yeşçe raz ob etnonimah yako i saha (Yako ve Saha Etnonimleri Hakkında)*, Yazık - mif - kultura narodov Sibiri. Yakutsk: İzd-vo YAGU, Vıp. 4. S. 37-39.
- ZUYEV, Yu. A. (1967), *.Drevnetürkskiye genealogiçeskiye predaniya kak istoçnik po ranney istorii türkov: Dis. ...kand. ist. nauk (Türklerin Erken Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Eski Türk Soyağacı Efsaneleri)*, (Doktora Tezi) Alma-Ata.